

УДК 378.147/005

к. пед. н., доц. **Курач М.С.**
(НПУ ім. М.П. Драгоманова)

МОТИВАЦІЙНО-ЦІЛЬОВИЙ СКЛАДНИК МОДЕЛІ ХУДОЖНЬО-ПРОЕКТНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті акцентується увага на потребі вдосконалення процесу художньо-проектної підготовки майбутніх учителів технологій на основі моделювання цілісної системи її реалізації. Обґрунтовується важливість мотивації у навчанні. Здійснено аналіз досліджень, присвячених проблемі впливу мотивації на ефективність навчання.

Наголошується на необхідності створення орієнтувальної основи навчальної діяльності студентів як безпосередньо спрямованої та регульованої сукупності мотивів навчання. Зазначається, що цілеспрямована навчальна діяльність не лише об'єктивно орієнтується на досягнення цілей освіти, а й приймається особистістю, тобто суб'єктивно спрямовується внутрішніми умовами та мотивами студента.

Визначаються зміст і основні завдання мотиваційно-цільового складника моделі художньо-проектної підготовки майбутніх учителів технологій.

Ключові слова: майбутні учителі технологій, художньо-проектна підготовка, мотивація, дизайн-освіта, педагогічна теорія, проблема підготовки учителів.

The attention of the article has been focused upon the need of the technology teachers'-to-be training process improvement on the basis of its realization by means of a holistic system modeling. The significance of the studies motivation has also been profoundly substantiated. The analysis of the research papers dealing with the motivation impact upon the studies efficacy problem has been thoroughly presented too.

Furthermore, the urgent necessity of the students' learning activities reference basis as immediately directed and regulated totality of studies causes creation has been stressed in this paper as well. It is pointed out that the purposeful learning activity is not only objectively oriented upon gaining certain education aims but it is acknowledged and accepted by a personality, i.e. it is subjectively directed by the student's inner conditions and causes.

The content and the main tasks of the motivationally-aimed component of the art-designed model of the technology teachers'-to-be training have been determined and clearly settled in this article.

Keywords: would be teachers of technology, art and project preparation, studying motivation, purposefulness of studying, teacher preparing model.

Відповідно до сьогоденних вимог суспільства і держави щодо навчання, виховання та розвитку творчих здібностей підростаючого покоління, а разом із тим і високоякісної підготовки педагогів, зокрема і вчителів технологій, актуальним постає питання моделювання освітнього процесу у вищих педагогічних навчальних закладах.

У контексті формування моделі художньо-проектної підготовки майбутніх учителів технологій варто виділити мотиваційно-цільовий складник цієї моделі.

Проблема мотивації у процесі навчання залежить від потреб людини (біологічних, соціальних, гностичних, естетичних й ін.), а також рушійних сил, які визначають її поведінку. Про вплив мотивації на ефективність навчання наголошував ще в I ст. н.е. знаний римський ритор Марк Фабій Квінтіліан (біля 35 – 96 р.). Зокрема, принцип стимулювання первинного інтересу дітей до навчання автор «Настанов оратору» («Institution oratoria») пов'язував з іграми [7].

Видатні філософи і педагоги-гуманісти минулого, зокрема, Ф. Рабле (1494 – 1553), Я. Коменський (1592 – 1670), Ж.-Ж. Руссо (1712 – 1778), Й. (1746 – 1827), К. Ушинський (1824 – 1870), розвинули теорію навчання відповідно до принципів природовідповідності, педагогічного реалізму та природного розвитку дитини, надаючи мотивації одне з провідних місць у системі навчання.

Навчальні цілі реалізуються через мотивовану навчальну діяльність у певних об'єктивних і суб'єктивних умовах активності особистості при розв'язанні дидактичних завдань. У контексті діяльнісного підходу (К. Абульханова-Славська, Л. Виготський, П. Гальперін, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, Н. Талізіна та ін.) в структурі діяльності виділяються такі компоненти: потреби, мотиви, цілі, умови, результати та об'єкт, на який вона спрямована. Діяльність розуміється як реальний процес взаємодії людини, що є суб'єктом цієї діяльності, з навколишнім світом; процес розв'язання життєво важливих завдань, який складається з сукупності певних дій [1]. При цьому найважливішою з психологічного погляду є орієнтувальна складова діяльності, яка виконує сигнальну функцію, скеровуючи індивіда на процес розв'язання завдань, у т. ч. навчальних. Дія (як одиниця психологічного аналізу діяльності) – елемент діяльності, який складається з операцій, спрямованих на досягнення окресленої мети. Причому у виконанні будь-якої дії беруть участь три основні компоненти: орієнтувальний, виконавський та контрольнo-коригувальний.

На думку Н. Талізіної, «орієнтувальна основа – це та система умов, на які реально спирається людина при виконанні дій. Її можна розкрити як процес використання орієнтувальної основи дії» [4, с. 96].

Розглядаючи навчальну діяльність як складну систему дій та операцій, з очевидністю приходимо до висновку про необхідність створення в контексті нашого дослідження орієнтувальної основи навчальної діяльності студентів – формування мотиваційно-цільового компонента моделі художньо-проектної підготовки майбутніх учителів технологій. Тому метою нашої публікації є виділення особливостей цілеспрямованого навчання художньому проектуванню майбутніх учителів технологій та визначення основних завдань функціонування мотиваційно-цільового складника моделі художньо-проектної підготовки названих фахівців.

Прийнявши мету навчальної діяльності, студент починає виступати її суб'єктом. При цьому перед ним постають головні питання: що, як і коли потрібно робити задля досягнення позитивного результату. Тому студент має уявити компонентний склад навчальної діяльності, способи виконання дій та їх послідовність залежно від усвідомлених ним цілей навчання.

Реалізація принципу конкретизації цілей припускає побудову ієрархії підцілей, нижчими ступенями якої є конкретизовані цілі, засоби та способи реалізації яких стають зовсім ясні. Кожна нижче розташована ціль стає етапом, ступенем реалізації найбільш загальної мети. При постановці навчальних цілей необхідно, насамперед, враховувати цілі освіти загалом.

Навчальна діяльність частіше всього відбувається в рамках певного навчального закладу, вона є елементом існуючої системи державної освітньої підготовки. Тому формально конкретні навчальні цілі завжди повинні відбивати загальну державну ціль в галузі освіти.

Виділяють такі види навчальних цілей в структурі освітньої підготовки:

1) *глобальні, загальноосвітні цілі* – прийняті в суспільстві загальні установки стосовно бажаних характеристик освіченої людини, що вказуються в державних документах і визначають напрямок роботи певної системи чи підсистеми освіти;

2) *етапні освітні цілі* – цілі різноманітних освітніх рівнів (цілі середньої шкільної підготовки, професійно-технічної підготовки, вищої підготовки, перепідготовки і перекваліфікації спеціалістів і т.п.) – типові характеристики особистості людини певної освітньо-вікової групи;

3) *профільні освітні цілі* – цілі певних галузей підготовки (економістів, психологів, лікарів і т.п.) – специфічні характеристики особистості учня або студента, бажані для кваліфікованої діяльності в цій галузі.

Етапні та профільні освітні цілі вказуються в державних документах про освіту, статутних документах різних навчальних закладів, навчальних планах і програмах підготовки, що затверджуються на державному рівні Міністерствами та Відомствами. На відміну від глобальних цілей освіти, які визначають загальну його стратегію і тому є відносно стійкими і постійними, етапні та профільні цілі більш динамічні і змінні – вони можуть регулюватись, коректуватись, уточнятись і оновлюватись у зв'язку з розвитком змісту, форм і методів освіти;

4) *оперативні освітні цілі* – безпосередні цілі вивчення окремих навчальних предметів, тематичних блоків, тем, занять в конкретних умовах навчального процесу. Висуваються вчителями та викладачами і фіксуються у навчальних програмах дисциплін, планах занять, підручниках і посібниках, текстах лекцій і т.п. Затверджуються на засіданнях кафедр, навчально-методичних нарадах і т.д. Оперативні цілі найбільш рухомі, змінні та динамічні.

Правильно сформульована навчальна ціль припускає урахування усіх суспільних орієнтирів.

Наприклад, ціль вивчення певної навчальної теми підпорядковується цілі навчального предмета, що, у свою чергу, підпорядковується цілям певного навчального закладу, профілю підготовки і, нарешті, загальноосвітнім цілям державного рівня.

Безпосередньо навчальні цілі звичайно є конкретизацією освітніх цілей вищих рівнів, співвіднесеними зі специфічними умовами навчання (особливостями курсу, навчальним контингентом і т.п.). Однак, у свою чергу, навчальні цілі можуть бути також конкретизовані, побудовані відповідно до певної ієрархії.

Як і цілі будь-якої іншої діяльності навчальні цілі також поділяються *за ступенем конкретності* на загальні, орієнтовні та конкретні. Як правило, для певного відрізка навчання визначається одна чи декілька загальних цілей, кожна з яких потім конкретизується – поділяється на ряд орієнтовних і конкретних цілей, будується «дерево» навчальних цілей.

1. *Загальні навчальні цілі* – це ті основні й необхідні зміни в досвіді студента, заради яких і відбувається навчання (загальна навчальна ціль дисципліни, теми, заняття). Формулювання таких цілей потрібно починати з вивчення освітніх цілей окремого етапу і профілю підготовки. Викладачу потрібно чітко уявити попередню і подальшу навчальну та практичну діяльність студентів і вирішити, яку ціль треба зробити провідною на цьому етапі.

2. *Орієнтовні навчальні цілі* – всі можливі результати навчальної діяльності – знання і вміння студентів, яких вони набувають у процесі навчання і можуть продемонструвати після його завершення. В описі орієнтовних навчальних цілей не вказуються умови досягання і перевірки відповідних умінь.

Навчальна діяльність відбувається протягом певного часу. Щоб досягти основних результатів навчання, студент повинен навчитися виконувати також низку допоміжних умінь, без яких основне вміння – неможливе.

Допоміжні вміння мовби містяться у основному вмінні у згорнутому вигляді. Вони є сходами до набуття основного вміння. Виділити й описати орієнтовні навчальні цілі – це викладацьке мистецтво, від якості якого залежить те, наскільки швидко й ефективно студенти навчаються основному вмінню.

3. *Конкретні навчальні цілі* (їх ще називають – діагностичні, операціоналізовані або точні навчальні цілі) – це результати навчальної діяльності, що прогножуються і можуть бути досягнуті на обмеженому етапі навчання. Формулювання навчального завдання полягає в докладному описі результату навчальної діяльності, а також умов його одержання і необхідних норм.

Якщо розглядати освітню галузь «Технологія», то визначення її цілей здійснюється відповідно до проявів і властивостей сучасного технологічного середовища, яке в навколишній дійсності превалює над природним [3]. Цілі узгоджуються з відповідними характеристиками особистості, здатної активно функціонувати у сучасному високотехнологічному середовищі. Для цього від людини вимагається сукупність таких технологічних уявлень і знань: про різноманітні види перетворювальної діяльності, їх результати та наслідки впливу на особистість, культуру, природу і суспільство; про еволюцію технологічного середовища (можливі й очікувані сценарії соціально-технологічного розвитку); про залежність процесів, способів і засобів діяльності на розвиток сучасної науки, техніки і технологій; про конкуренцію в соціально-трудова діяльності; про художньо-естетичні чинники (передусім дизайн), які впливають на процес і результати праці; про економічні характеристики трудової діяльності; про підприємницьку діяльність й умови її успішності; про сутність і загальні закономірності процесів і методів перетворення початкових ресурсів у кінцевий або проміжний продукти; про засоби й організаційні форми, що забезпечують проектно-технологічні процеси; про принципи дії, функції, способи управління технологічними засобами тощо.

Отже, в навчальній діяльності студентів цілі та мотиви формуються у взаємозв'язку, взаємовпливі свідомого і несвідомого, раціонального й ірраціонального, різноманітності якісних характеристик рівневої інваріантної та варіативної, загальноосвітньої і професійно орієнтованої складових змісту навчання тощо.

Мотиваційна сфера майбутнього вчителя технологій формується в навчальній діяльності (передусім пізнавальна мотивація) за допомогою наочного моделювання професійно важливих освітніх елементів (знань, умінь і навичок) на основі пізнавального інтересу (значущість, новизна, ігри, IT-технології тощо). Завдання викладача – стимулювати та забезпечувати умови для створення цілісної структури пізнавальних інтересів студента з метою формування мотивацій навчальної діяльності, тобто сформувати особистісний сенс діяльності. Стимулювання навчальної діяльності студента – це процес створення умов для стійкої зміни його психічного стану у напрямі задоволення пізнавальних потреб.

Щодо проблеми дослідження, то у процесі такого вмотивованого навчання, художньо-проектні знання та вміння мають стати для студентів особистісно значущими, сприяти підвищенню якості їх засвоєння і, врешті-решт, ефективності професійно-педагогічної підготовки сучасної генерації вчителів технологій. Для розвитку їхнього професійного інтересу, а, отже, формування мотивації особливу роль відіграє популяризація актуальних тенденцій професійного навчання, зокрема, художньо-проектної його складової.

У процесі підготовки майбутнього вчителя технологій мотиваційна сфера студента зазнає істотних змін як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Прийняття студентом завдання (педагогічного, навчального, вузькопрофесійного тощо) тісно пов'язане з цілепокладанням і мотивацією діяльності. У той же час, об'єктивні можливості задоволення потреб особистості, які містяться в навчальній діяльності, набувають індивідуального характеру. На різних етапах професіоналізації провідними стають різні мотиви – від безпосереднього бажання й інтересу до мотивів свідомого учіння, коли завдання, які ставляться перед студентом, мають бути йому не лише зрозумілі, а й сприйняті як особистісно значущі. Мотивація організовує цілісну поведінку, підвищує навчально-пізнавальну активність, значно впливає на формування процесів цілепокладання і вибір шляхів досягнення навчальних результатів. Таким чином, мотивація суттєво впливає на увесь процес генези системи навчальної діяльності.

Отже, центральним системоутворювальним компонентом досліджуваної методичної системи є її мета, яка характеризується такими аспектами: 1) мета як ідеальний або уявний результат; 2) мета як рівень вимог до готовності особистості виконувати функції майбутньої професійної діяльності вчителя технологій (параметри професійної здатності і професійної готовності особистості; професійно важливі і

професійно значущі якості; рівні досягнень компонентів особистісного розвитку та досвіду професійної діяльності, емоційно-вольової та мотиваційної сфер, креативності і творчої активності особистості тощо); 3) мета як цілісний і динамічний процес розгортання ієрархії цілей і рівня досягнень в навчальній діяльності, прийнятих особистістю, яка починає виступати суб'єктом навчальної діяльності.

У процесі набуття педагогічної професії формування мети розпочинається з передачі студентам нормативної мети-результату, яка містить зміст методологічного, предметного та методичного компонентів професійно-педагогічної підготовки. Завдання викладача на цьому початковому етапі професійного навчання полягає в формуванні у студентів уявлень про нормативний результат діяльності.

Аналізуючи різні види діяльності, В. Шадріков виділив два види мети-результату: 1) мета-образ – безпосередньо спрямовує та регулює навчальну діяльність упродовж усього терміну професійної підготовки (наприклад, освітньо-професійна програма, навчальний план, програми навчальних дисциплін); 2) мета-завдання – регулює навчальну діяльність через кінцевий результат, який виступає у формі неподільного знання [6].

Формування уявлення про те, що отримується у результаті навчальної діяльності, – лише перший етап формування мети-результату. Далі формується уявлення про якісні та кількісні параметри нормативного результату діяльності. Діагностованою орієнтованою основою навчальної діяльності може виступати, наприклад, анотована навчальна програма – проектування у згорнутому вигляді змісту та структури навчальної дисципліни. Якісні параметри анотованої навчальної програми задаються компонентним складом, способами виконання навчальної діяльності та їх послідовності з проектуванням теоретичного й емпіричного знання, практичного і прикладного компонентів, репродуктивної і пошукової, евристичної та творчої діяльності.

Уявлення про кількісні параметри нормативного результату діяльності формуються з опорою на психофізіологічні особливості студентів, вимоги галузевого стандарту напряму підготовки «Технологічна освіта», освітньо-кваліфікаційної характеристики, логіку проектування і розгортання змісту освітньо-професійної програми, навчальних планів, програм навчальних дисциплін, а також критерії контролю-оцінної діяльності викладача.

Відомо, що компонентний склад будь-якої навчальної діяльності можна представити у вигляді суб'єктивних й об'єктивних умов. Орієнтувальна основа навчальної діяльності – це безпосередньо спрямована та регульована сукупність, а також взаємозв'язки актуалізованих засад у вигляді об'єктивних і суб'єктивних умов, прийнятих особистістю у процесі цілеспрямованої навчальної діяльності. Ці засади можуть бути зовнішніми і внутрішніми, матеріальними і матеріалізованими, перцептивними та ідеальними, мотиваційними і емоційно-вольовими, мнемічними та евристичними тощо. Характерними ознаками орієнтувальної основи навчальної діяльності є її незмінність на векторі «мета – результат», а також реальна можливість та ефективність виконання діяльності.

Звуження орієнтувальної основи навчальної діяльності до конкретної дії, що входить до складу базисної складової навчальної діяльності, повністю визначає орієнтувальну основу дії. Проте механічне об'єднання останніх не складає загальну орієнтувальну основу навчальної діяльності, адже вона має додаткові компоненти освіти структурного та ієрархічного рівнів.

Цілеспрямована навчальна діяльність не лише об'єктивно орієнтується на досягнення цілей освіти, а й приймається особистістю, тобто суб'єктивно спрямована внутрішніми мотивами студента. Цілеспрямовану навчальну діяльність відрізняє низка особливостей [2]:

1) орієнтація на розширення досвіду особистості, розвиток ментальних структур, особистісних якостей, креативності й інтелекту;

2) освоєння узагальнених схем діяльності, тобто навчання студента таким методам аналізу, щоб для будь-якого явища зі своєї професійної галузі він міг самостійно скласти повну орієнтувальну основу дії, відповідно студенти мають оволодіти двома методами: методом виділення основних одиниць конкретних об'єктів і методом характеристики їх поєднання в цих об'єктах (аналіз і синтез);

3) систематичний розгляд предметно-матеріальних умов етногенезу основних понять, що сприяє ефективній пізнавальній мотивації;

4) змістовне узагальнення, коли когнітивний процес прямує від абстрактного до конкретного знання (*прим.* – у нашому випадку художньо-проектного);

5) формування у студента науково-теоретичного типу мислення на відміну від емпіричного.

Цілеспрямована навчальна діяльність у методичній системі формування у майбутніх учителів технологій художньо-проектних знань й умінь реалізується в таких компонентах орієнтувальної основи навчальної діяльності, як: 1) професійно орієнтована складова навчального плану спеціальності «Технологічна освіта»; 2) навчальні програми дисциплін психолого-педагогічного, методичного, техніко-технологічного і художньо-естетичного циклів, а також курсів «Художнє проектування» та «Основи теорії і методики творчої художньо-проектної діяльності школярів», що утворюють в інтегрованому змісті художньо-проектні знання та вміння; 3) теоретичний і практичний матеріал навчальних дисциплін, що відображає зміст навчальних програм; 4) навчально-методичне забезпечення творчої художньо-проектної підготовки майбутніх учителів технологій.

Процес прийняття студентом цілей професійної підготовки (зокрема й художньо-проектної), окрім об'єктивних характеристик, забезпечує низку суб'єктивних умов, які визначають зміст орієнтувальної основи навчальної діяльності. У динамічній структурі особистості до цих умов належить передовсім ціннісні орієнтації, досвід особистості, комунікативність, когнітивні, естетичні, трудові та фізичні якості, знання, уміння та навички тощо. При цьому, як зазначає М. Холодна, важливими є «способи кодування інформації, когнітивні схеми, семантичні структури й організація понятійних структур» [5, с. 174].

Нормативний результат діяльності, представлений в орієнтувальній основі навчальної діяльності, відображає у тому числі й суспільні потреби. У процесі прийняття студентом нормативного результату діяльності, зовнішня формуюча дія заломлюється через внутрішні умови – його мотиви та здібності, і в результаті цього уявлення трансформується в суб'єктивну мету діяльності. Цей процес полягає в тому, що студент визначає для себе, якою мірою він повинен виконувати вимоги до якісних параметрів результату і якого рівня освоєння він може досягти, тобто суб'єктивно визначає прийнятний рівень досягнень. Залежно від усвідомленого сенсу діяльності та нормативно схваленої ситуації вибору рівнів освоєння навчальної діяльності студент трансформує нормативну мету-результат в суб'єктивно значущу.

Важливим аспектом такого цілеутворення є встановлення кількісної характеристики рівня досягнень студента в навчальній діяльності. Слід зазначити, що оцінка рівня досягнень залежить від його попереднього досвіду в конкретній предметній галузі. Приступаючи до освоєння навчальної діяльності, студент не повною мірою може скласти об'єктивне уявлення про власні можливості. Тому мета-рівень досягнень змінюється залежно від досягнутого результату та зусиль, які студент при цьому витрачає. Тут варто наголосити, що в психолого-педагогічних дослідженнях об'єктивно доведений вплив рівня реальних досягнень студента на процес цілеутворення [6].

З іншого боку, на процес цілеутворення в навчальній діяльності впливають соціальні чинники, і передовсім взаємодія студентів між собою, наприклад, міжособистісна комунікація при роботі в малих групах з виконання колективних творчих проектів. Тут студент постійно порівнює власні досягнення з середніми груповими результатами і показниками навчальної діяльності окремих членів групи, визначаючи якісні та кількісні характеристики мети та сприймаючи їх як особистісно значущі.

Таким чином, мотиваційно-цільовий складник моделі художньо-проектної підготовки майбутніх учителів технологій містить: мету – формування у студентів художньо-проектних знань й умінь та основні завдання: 1) навчальні: оволодіння студентами теорією, методикою, технологіями художньо-проектної діяльності; теоретичним і прикладним змістом курсів «Художнє проектування» та «Основи теорії і методики творчої художньо-проектної діяльності школярів»; формування практичних умінь і навичок художнього проектування в умовах цілеспрямованої полісуб'єктної взаємодії та спільної творчої діяльності викладача та студентів; 2) розвивальні: розвиток творчих здібностей до художньо-проектної діяльності; 3) виховні: виховання художньо-проектної культури, самостійності та творчої активності.

Перспективами подальших розвідок із акцентованої у статті проблематики може бути комплексна розробка цілісної моделі художньо-проектної підготовки майбутніх учителів технологій з детальною характеристикою різноманітних зв'язків та співвідношень між її складниками

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 335 с.
2. Давыдова Г. А. Творчество и диалектика / Г. А. Давыдова. – М. : Педагогика, 1990. – 183 с.
3. Сидоренко В. К. Назва освітньої галузі «Технологія» як відображення її загальноосвітніх завдань / В. К. Сидоренко // Технологічна освіта : досвід, перспективи, проблеми. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – Вип. № 1. – С. 49–57.
4. Талызина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний / Талызина Н. В. – М. : Изд-во МГУ, 1975. – 344 с.
5. Холодная М. А. Психология интеллекта : парадоксы исследования / М. А. Холодная. – Томск : ТГУ, 1997. – 295 с.
6. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека : учеб. пособие : 2-е изд., перераб. и доп. / В. Д. Шадриков. – М. : Логос, 1996. – 320 с.
7. Quintilian Institutio Oratoria [Електронний ресурс] / Quintilian. – Режим доступу : http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Quintilian/Institutio_Oratoria/home.html

Рецензент: д. т. н., проф. Пашечко М.І.

УДК 769.51-055.2

к. фіз. вих., доц. Мулик К.В.,
д. фіз. вих., проф. Мулик В.В.
(ХДАФК)

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧИМ ТУРИЗМОМ НА ПСИХІЧНИЙ СТАН, ФІЗІОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ ТА РЕПРОДУКТИВНУ СИСТЕМУ СТУДЕНТОК

У статті розкрито вплив занять спортивно-оздоровчим туризмом на психічний стан, фізіологічні показники та репродуктивну систему студенток. Виявлено, що в менструальній, овуляторній і передменструальній фазах жінки перебувають у гіперзбудженні, дратівливому стані, вони стають більш конфліктними, нестійкими, агресивними, запальними. У них домінують нестійкі емоційні реакції, підвищується незадоволеність оточуючими та життям у цілому. Самопочуття, активність і настрої в цих фазах циклу також погіршуються. У постменструальній та постовуляторній фазах овуляторно-менструального циклу студенток відбувається підвищення всіх показників, тобто негативні зміни в психіці змінюються позитивними.